

СЕКЦИЯ 2

НАЦИОНАЛЬНЫЙ ЯЗЫК В ИСТОРИКО-КУЛЬТУРНОМ ПРОЦЕССЕ

ЭТЫМАЛАГІЧНЫ АНАЛІЗ НЕКАТОРЫХ НАЗВАЎ ПОСУДУ ДЛЯ ВАДКАСЦЕЙ У БЕЛАРУСКАЙ МОВЕ

*К. В. Бернат
БДПУ (Мінск)*

Навук. кіраўн. – Н. П. Лобань, канд. філал. навук, дацэнт

Анатацыя. У артыкуле даследуецца этымалогія некаторых назваў посуду для вадкасцей у беларускай мове, праводзяцца лексічныя паралелі з іншымі мовамі, вызначаюцца сінанімічныя назвы, падаюцца кароткія звесткі з гісторыі ўзнікнення асобных назваў посуду, раскрываюцца асаблівасці іх ужывання ў беларускай мове.

Ключавыя словы: этымалогія; назвы посуду для вадкасцей; келіх; кілішак, куфель; кубак; філіжанка; імбрык; кварта.

Беларуская літаратурная мова багатая і разнастайная, яна як жывая стыхія, якая ўвесь час мяняецца і патрабуе свайго даследавання. Адзін з яе шматлікіх лексічных пластоў – назвы посуду, вывучэнне якіх і па сённяшні дзень застаецца актуальным і перспектыўным кірункам сучасных навуковых даследаванняў. У сучаснай беларускай мове ўжываюцца самыя разнастайныя назвы посуду для вадкасцей, посуду, у якім трымаюць напоі і з якога п'юць. Так, добра вядомы такія назвы, як *слоік, бутэлька, пляшка, бутля, біклага (баклага), бітон (бідон), збан, гарлач, гаршчок, гляк, гладыш, чарка, кілішак, келіх, шклянка, кубак, конаўка, кавярнік* і некаторыя інш. Сярод гэтых назваў ёсць такія, што выходзяць з актыўнага ўжытку, выкарыстоўваюцца значна радзей, хаця раней гэтымі словамі актыўна карысталіся людзі сталага ўзросту, напрыклад: *адлеўнік, бойка (бочка), карэц, спарыш* і інш. Не ўсе людзі, асабліва моладзь, нашага часу могуць дакладна ведаць сэнс таго ці іншага слова, таму паспрабуем раскрыць этымалогію некаторых назваў, а менавіта, такіх слоў, як *келіх, кілішак, куфель, кубак, конаўка, філіжанка, імбрык (імбрычак), кварта*.

Паводле пяцітомнага “Тлумачальнага слоўніка беларускай мовы” слова *келіх* (*кяліх*) ‘вялікая, звычайна высокая чарка, кубак, бакал’, прызначаны для віна, паходзіць ад нямецкага *kelch* [8, с. 679]. З гісторыі вядома, што класічныя келіхі для салодкага шампанскага вырабляліся па форме і памеру грудзей каралевы Францыі Марыі-Антуанэты, якая была абезгалоўлена ў Парыжы ў 1793 годзе. Гэтыя келіхі адпавядаюць памеру «V» паводле міжнароднай класіфікацыі памераў жаночых бюстаў і аб’ёму ў 200 мл паводле метрычнай сістэмы. У наш час такія келіхі выкарыстоўваюцца для падачы шампанскага даволі рэдка [3]. У 1950-я гг. аўстрыец Клаўс Ёзэф Рыдэль стварыў розныя тыпы келіхаў для вінаў рэгіёнаў Францыі, Аўстрыі, Італіі, для такіх напояў, як тэкіла, аквавіт, вермут, кіршвасэр, грап і інш. Келіхам Рыдэля было прызначана 28 міжнародных узнагарод. Знойдзеныя формы Клаўсам Ёзэфам Рыдэлем выкарыстоўваюцца і ў наш час [7]. На сённяшні дзень адрозніваюць наступныя віды келіхаў: для фруктова-ягадных сокаў, фруктова-ягадных кактэйляў з марозівам або малочных; для шампанскага (можа быць рознай формы: канічнай, падоўжанай, цыліндрычнай, грушападобнай); для сокаў і піва (цыліндрычнай формы на нізкай ножцы) [3].

Слова *кілішак* паходзіць з лацінскай мовы ад слова *kilishac* – ‘невялікая шкляная пасудзіна на ножцы; чарка’ [8, с. 684]. Існуюць розныя віды кілішкаў: гарэлкавы – для горкіх настоек і налівак (галоўнае адрозненне кілішка ад чаркі – наяўнасць ножкі); мадэрны – для мацаваных і дысертных вінаў; рэйнвейны – для белых сухіх і паўсухіх вінаў (на высокай ножцы, часцей каляровы); лафітны – для чырвоных сталовых вінаў; каньячны – выкарыстоўваецца для каньяку; лікёрны – для лікёру (на высокай ножцы, каляровы); кактэйльны – для моцных кактэйляў (на нізкай ножцы); інгаляра-цюльпан – для каньяку за кававым сталом або ў барах (звужанай формы, пашыраецца дадолу і на нізкай ножцы) [4].

Слова *куфель* (*куфаль*, *кухаль*, *кухлік*, *куфлік*) – ‘бакал для піва’ з прамавугольнай або петлепадобнай ручкай для піцця – мае польскае паходжанне *kufel*, якое ўзыходзіць да нямецкага слова *kuefel* [8, с. 764]. Куфлі могуць вырабляцца з розных матэрыялаў: шкла, гліны, керамікі, метала, фаянсу, фарфору, волава, срэбра і дрэва.

У “Тлумачальным слоўніку бларускай мовы” даецца наступнае тлумачэнне слову *кубак*: ‘невялікая, звычайна з ручкай, фарфаравая гліняная ці іншая пасудзіна для піцця’ [8, с. 748]. Выкарыстоўваецца для непасрэднага піцця вады, квасу, гарбаты, кавы і інш. напояў. У этымалагічным слоўніку М. Фасмера знаходзім: *кубь* – ‘сосуд для питья’, *кубькь* – ‘то же, начиная с XIV ст.’ Параўн.: польск. *kubek*. Відаць, узыходзіць да грэчаскага *kumbos* – ‘сасуд’ [5].

Паводле “Тлумачальнага слоўніка беларускай мовы” *конаўка* – гэта ‘металічная пасудзіна з ручкай для піцця, звычайна самаробная’ [8, с. 710]. Паходзіць з польскай мовы ад слова – *konew*, што азначае ‘збан, кубак’. Таксама абазначала даўнейшую меру вадкіх і сыпкіх рэчываў, роўную чацвёртай частцы гарца. Існуюць розныя віды кубкаў: булёнавыя – для падачы булёнаў, супаў-

пюрэ і супаў з дробна нарэзанымі прадуктамі (могуць быць з дзвюма (з процілеглых бакоў) і з адной ручкамі); чайныя – для падачы чаю, кавы з малаком, какавы, шакаладу; кававыя – для падачы чорнай кавы і кавы паўсходняму. У некаторых культурах з кубкаў прынята таксама есці, у многіх краінах Азіі распаўсюджаны кубак без ручкі – *піяла* [6].

Слова *філіжанка* – запазычанне з турэцкай мовы *fildijan*, мабыць, праз польскае *filizanka* або румынскае пасярэдніцтва *filigean* прыйшло і ў беларускую мову [9]. Пасудзіна ў выглядзе маленькага кубачка прызначана для піцця кавы. Слова *філіжанка* і яго памяншальна-ласкальная форма *філіжанчка* зафіксаванае ў слоўніку І. Насовіча (1870). У XX ст. ім шырока карысталіся і працягваюць карыстацца мастакі слова, напрыклад: *Густы карычневы струмень пабег у маленькую – з напарстак – філіжанку* (У. Караткевіч); *Ідэя – кавы філіжанка* (А. Трафімчык).

Назва *імбрык* (*імбрычак*), магчыма, вядомая не ўсім носьбітам мовы, бо замест яе часцей ужываюцца *чайнік* або *заварнік*. *Імбрык* мае цесныя карані з лацінскай мовай: *imbrem* – ‘вада, вільгаць’, *imbrifiko* – ‘ліць, паліваць’, моваведы адзначаюць, што слова *імбрык* турэцкага паходжання *ibrik* (з турэцкай мовы трапіла ў польскую мову), што перакладалася літаральна як ‘збан для вады’. Гэта пасудзіна мела першапачаткова рытуальнае значэнне ў мусульманскім рэлігійным абрадзе [10, с. 383]. У некаторых крыніцах *імбрык* апісваецца як прылада для кіпячэння вады з мэтай падрыхтоўкі гарачых напояў. Па іншых звестках, *імбрык* – гэта невялікая кухонная пасудзіна для заварвання гарбаты або іншых напояў, але ніяк не для кіпячэння. Гэта слова вядома таксама польскай мове: *imbryk* – *пасудзінна для гатавання гарачых напояў, а заварнік – пасудзіна для настойвання*, але паралельна з гэтымі назвамі ўжываюцца *чайнік* (часцей) і *гарбатнік* (радзей). Часта можна пачуць, што чайнік называюць імбрыкам, а чайнік для заваркі – імбрычак. З гісторыі даведваемся, што імбрычак упершыню з’явіўся ў Кітаі падчас кіравання дынастыі Юань і атрымаў шырокае распаўсюджанне. А ўжо з Кітая ў Еўропу імбрычак дайшоў у канцы XVII ст. [2].

Назва *кварт* – ‘закрытая пасудзіна альбо бутэлька з прамавугольным ці квадратным донцам, завершаная кароткай шыйкай з вузкім рыльцам’ – паходзіць з лацінскай мовы: *quartus* – ‘чацвёртая’. Квартай таксама называлі даўнейшую меру аб’ёму вадкіх і сыпкіх рэчываў, якая роўная чацвёртай частцы гарца, або 0,70577 літра, а таксама металічны кубак роўны прыблізна гэтай меры [8, с. 675].

Падсумоўваючы вынікі аналізу, дарэчы будзе прыгадаць словы Вальтэра: “Усе найгалоўнейшыя замежныя мовы можна вывучыць за шэсць гадоў, але для вывучэння сваёй недастаткова і цэлага жыцця” [1]. Сапраўды, даследаваўшы этымалогію некаторых назваў посуду для вадкасцей, можна зрабіць вывад аб тым, што беларуская мова надзвычай самабытная і багатая на цікавыя і незвычайныя найменні, якія адначасова адлюстроўваюць яе адметнасць і ў той жа час паказваюць на цесную сувязь з іншымі мовамі свету.

1. Вольтер [Электронны рэсурс] // SOCRATIFY.NET. Живи со смыслом! – Рэжым доступу: <https://socratify.net/quotes/volter/37053> . – Дата доступу: 27.02.2021.
2. Казакова, И. В. История и теория мировой культуры: электронный учебно-методический комплекс для специальностей: 1-21 05 04 «Славянская филология», 1-21-05 06 «Романо-германская филология», 1-21 05 05 «Классическая филология» / И. В. Казакова ; БГУ, Филол. фак., каф. истории бел. лит. – Минск : БГУ, 2020. – 76 с.
3. Келіх [Электронны рэсурс] // Вікіпедыя: свабодная энцыклапедыя. – Рэжым доступу: <https://be.wikipedia.org/wiki/%D0%9A%D0%B5%D0%BB%D1%96%D1%85>. – Дата доступу: 27.02.2021.
4. Кілішак [Электронны рэсурс] // Вікіпедыя: свабодная энцыклапедыя. – Рэжым доступу: <https://be.wikipedia.org/wiki/%D0%9A%D1%96%D0%BB%D1%96%D1%88%D0%B0%D0%BA>. – Дата доступу: 27.02.2021.
5. Куб [Электронны рэсурс] // Этимологический онлайн-словарь русского языка Макса Фасмера. – Рэжым доступу: <https://lexicography.online/etymology/vasmer/%D0%BA/%D0%BA%D1%83%D0%B1> . – Дата доступу: 27.02.2021.
6. Кубак [Электронны рэсурс] // Вікіпедыя: свабодная энцыклапедыя. – Рэжым доступу: <https://be.wikipedia.org/wiki/%D0%9A%D1%83%D0%B1%D0%B0%D0%BA>. – Дата доступу: 27.02.2021.
7. Ридель, К. Й. [Электронны рэсурс] // Онлайн энциклопедия. Вы знали? – Рэжым доступу: <https://ru.googl-info.com/1385213/1/ridel-klaus-uzozef.html>. – Дата доступу: 27.02.2021.
8. Тлумачальны слоўнік беларускай мовы: у 8 т. / рэдкал.: А. Я. Баханькоў [і інш.] ; пад агульн. рэд. К. К. Атраховіча. – Мінск : Гал. рэд. Беларус. Сав. Энцыкл., 1978. – Т. 2. – 768 с.
9. Филижанка [Электронны рэсурс] // LIVEJOURNAL. – Рэжым доступу: <https://vedaveta.livejournal.com/77458.html/>. – Дата доступу: 27.02.2021.
10. Этымалагічны слоўнік беларускай мовы: у 7 т. / Р. У. Краўчук [і інш.] ; пад рэд. В. У. Мартынава. – Мінск : Навука і тэхніка, 1985. – 408 с.